

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Siyasî Başarısının Kaynakları Üzerine Kısa bir Not*

Benan Eres**

Özet

Bu kısa yazı Adalet ve Kalkınma Partisi'nin parlamento seçimlerinde üç dönem üst üste tek başına iktidar olabilecek çoğunluğu elde etme başarısının gizine ışık tutmak amacıyla ileri sürülen başlıca nedenlerin kısmî haklılıklarından yola çıkarak açıklayıcı genel bir çerçevenin taslağını sunmayı hedeflemektedir. Piyasa tahakkümünün insan toplumunda tesis edilmesi sürecinin çok yönlülüğü bu açıklamanın temelini oluşturuyor. Ayrıca bu çerçeve içerisinde Türkiye'de tam bir faşist rejimin mümkün olup olmadığı sorgulanıyor.

Anahtar Kelimeler: Çift yönlü hareket, neoliberalizm, Adalet ve Kalkınma Partisi, faşizm.

A Brief Note on the Sources of Justice and Development Party's Political Success

Abstract

This brief note aims at presenting a sketch of an explanatory general framework that would shed some light on the success of the Justice and Development Party in gaining the majority in parliamentary elections and coming to power without a partner, three times in a row. The multi faceted movements in the process of establishing the market domination in a human society constitute the basis of this explanation. Furthermore, in line with this framework, the possibility of the establishment of a properly fascist regime in Turkey is briefly questioned.

Key Words: Double movement, neoliberalism, Justice and Development Party, fascism.

---

* Bu yazı sayı editörlerinden biri tarafından kaleme alınmıştır. Editörlük ve hakemlik sürecinin birlikte, bağımsız ve sağlıklı bir şekilde çifte karar mekanizmasıyla işlemesine uygun olmadığından dolayı ayrıca bir hakem sürecine girmemiştir. Yazı bu nedenle doğrudan akademik değerlendirme sürecinden geçmemiş olarak değerlendirilmelidir. Bu yazı, 12 Haziran 2011 Seçimlerinden önce yazılmıştır.

** Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü öğretim üyesi.

Piyasalar ve Toplumun Dönüşümü

Piyasalara dayalı kapitalist örgütlenme biçiminin, ezeli ve ebedi olmayan, tarihsel bilgi ve algısına dayalı bir anlayışının ve incelemesinin peşine düşmüş hemen herkes artık, bu toplumsal örgütlenme biçiminin tarihsel olarak tesis edilmiş en azından iki tane, farklı yönde işleyen hareketin rol oynamış olduğunu kabul ediyor. Bu genel kabul, bu fikri ilk olmasa da en açık ve güçlü biçimde ortaya koymuş olan Karl Polanyi'nin *Büyük Dönüşüm* adlı eserinin¹, uzun süreden beri hukuk felsefesinden antropolojiye, iktisattan sosyolojiye, bilim felsefesinden arkeolojiye, etnografyadan siyaset bilimine kadar alt çalışma alanlarını da içerecek şekilde, tüm sosyal bilim dallarının akademik ve düşünsel çalışmalarında yoğun ve sürekli atıf almasından da anlaşılabilir.

İnsan toplumunun iktisadi gerekliliklerinin örgütleniş biçiminin kurumsal açıdan diğer tüm yönlerinden kopmuş olması, bu iktisadi örgütlenmenin karşısında onunla zıt yönde işleyen en az bir başka sürecin daha ister sistematik ister arızî olarak oluşmasını garanti edecektir. Kaldı ki kapitalizm gibi, kendinden önceki ve hatta kendisinin yarattığı toplumsal yapı ve dokuların her birini dur durak bilmeden “buharlaştırın” devrimci bir dönüşümün sürdürülebilirliği, karşısında sürekli ve sistematik biçimde yükselen bir karşı hareketin varlığına bağlı olmalı. Hürmüz ile Ehrimen'in sonlanmayan güreşinin var ettiği dünyevî yaşam gibi, piyasaların soğuk katiliğinde sağlanan, arzular ve zahmetler dengesi de, insanoğlunun doğasından geleni korumak üzere seferber ettiği kurumlar olmadan varlığını sürdüremez. Ne Ehrimen'in zifirî karanlığı ne de cansız bir mutlak bahtiyarlık tek başına hâkim olabilecektir. Bu kısa yazı bu genel kabul ışığında Türkiye siyasetinde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (bundan sonra AKP) kazandığı ve sürdürdüğü başarının çok tartışılan gizine bir ışık tutmayı amaçlıyor.

Böylesi uzun dönemli tarihsel bir bakışın bir ulusal ekonominin sadece son on yıllık bir dönemini anlamlandırmak için kullanılmasının sakıncaları bulunmakta. Bu sakıncalar, Polanyi'nin, insanlığın Büyük Buhran ve dehşet verici savaşların sonrasında piyasa sistemine dayalı ve toplumdan kopartılmış iktisadi bu örgütlenmeyi tekrar tesis etmeyeceğine olan güveninin nasıl boş çıktığı hatırlandığında kolayca anlaşılacaktır. Ancak aynı örnek böyle bir çabanın o kadar boş olmadığını da gösteriyor. AKP'nin oluşum, siyasî yükseliş ve iktidar yıllarının sadece bir kısmını kapladığı 30 yıllık dönem boyunca dünyanın geri kalanı için olduğu gibi Türkiye için de neoliberal iktisat politikalarının hâkimiyeti söz konusuydu.² Toplumun tamamı gittikçe artan derecelerde

1 Karl Polanyi (2010[1946]). *Büyük Dönüşüm. Çağımızın Sosyal ve Ekonomik Kökenleri*, 9. Basım, çev. Ayşe Buğra, İstanbul: İletişim yayınevi.

2 Neoliberalizm kavramının düşünce tarihi, iktisat politikası vesaire için birden fazla tanımlı

piyasaların müdahalesiz işleyişlerinin gerekliliklerine uyacak biçimde yeniden düzenlenmeye ve değiştirilmeye ve hatta inanç ve değerleri piyasaların gerekli ve kaçınılmaz olduğu yargısı üzerine yeniden inşa edilmeye koyuldu. Polanyi'nin "19. Yüzyıl medeniyeti"nin, birçok temel yünden aynı ve fakat daha kapsayıcı, daha amansız ve daha sinsî bir versiyonu 20. Yüzyılı 21.'ye bağlayan on yıllar boyunca dünya üzerindeki tüm insan topluluklarının gerçek tecrübesi haline geldi. Dünyanın kapitalist piyasalara doğrudan ya da dolaylı olarak bağlı her yerinde yaşananlar Türkiye'de de karşılık buldu. Bu süreci, kolaylık olsun diye kapitalist ekonominin merkezlerinde 21. Yüzyıl'ın ilk on yılının sonunda ortaya çıkan ve etkileri bugün iddia edilenin aksine hâlâ hız kesmeden devam eden krizle sonlandırabiliriz. Dünyadaki bu gelişimden hiçbir anlamda yalıtık olmayan bir ülkede bu süreç içerisinde şekillenen, gelişen ve iktidar olan bir siyasî hareketi ve başarısını anlamlandırmak için Polanyi'nin gelişimine en büyük katkıyı yaptığı yukarıda değinilen yaklaşımın kullanılmasının oldukça yararlı olacağı açık. Bu süreci birbirine zıt birden fazla hareketin birlikteliği olarak gören bu yaklaşımın bir başka avantajı da ister taraftarı ister muhalifi olsun AKP'yi açıklamaya çalışan farklı görüşlerin birbirlerine alternatifmiş görünen kısmî olarak haklı ve gerçekçi yönlerini tek bir açıklamada içerebilecek olması.

Piyasa Piyasa Piyasa

AKP'nin toplumun piyasaların istekleri doğrultusunda yeniden örgütlenmesi için gerekli iktisat politikalarını kendinden önceki tüm iktidar parti ya da parti koalisyonlarından çok daha geniş ölçek ve hızda gerçekleştirdiği şüphe götürmez.³ Partiyi neoliberalizmin uygulayıcısı olarak ilan edenler kesinlikle haklılar. Sadece kamunun sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik sistemlerinin piyasaya tam devri yolunda kararlı ve planlı tasfiyesi bile bu yaftayı yemek için yeterli. Özelleştirmeler ve piyasa hâkimiyetinin tesisi için birçok uygulamayı saymaya dahi gerek yok. Liberal burjuva devletinin tarihsel koşullar altında kurup geliştirdiği bazı mal ve hizmetlerin kamu tahsisi yoluyla sağlanmasına ve bunun da ötesinde bunların birçoğuna ücretsiz ya da düzenlenmiş fiyatlardan ulaşmanın bir vatandaşlık hakkı olduğuna dair inanca karşı sistemli saldırı AKP'nin hiçbir kademesinden eksik olmamıştır. Bunun ötesinde, benzer piyasa yanlısı söylemleri paylaştığı kendinden önceki iktidarların bunların tasfiyesi konusunda siyasî çıkarları için kısmen de olsa takındıkları fiili ayak sürümler, yavaşlatmalar AKP için geçerli

mevcut. Burada geniş anlamıyla bir genel hareketi, "sermayenin sınırsız tahakkümünü oluşturma, yerleştirme girişimini" anlattığı şekliyle kullanıyoruz. Korkut Boratav (2010). "Geçmişe Dönüşü Savunarak İleriye Gitmek," Korkut Boratav *Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye*, İstanbul: Yordam kitap içinde, s.307-16.

3 Bu yönde bir yorum açısından AKP'nin iktisat politikalarının ayrıntılı bir dökümü için bkz. Nazif Ekzen (2009). "AKP İktisat Politikaları: 2002-2007," İlhan Uzgel ve Bülent Duru (der.) *AKP Kitabı. Bir Dönüşümün Bilançosu*. Ankara: Phoenix Yayınevi, s.473-509.

değildir. 1994 ve 2000-2001 krizlerinin sonunda zorunlu olarak bir harabeye dönmüş olan toplumun üretici örgütlenmesi ve onun düzenlenme biçimi AKP'ye başka alternatifin olmadığı palavrasını her zaman olduğundan daha inandırıcı ve caydırıcı şekilde kullanma ve böylece bu yolda harekete geçme imkânı vermiştir:

“AKP bu bakımdan sosyo-ekonomik koşulların “dip noktaya” ulaştığı bir dönüm noktasında iktidara geldi. İktidarının ilk beş yılı... uluslararası çevrimin “çıkış” aşamasıyla çakıştı. Emperyalist sistemin çevresinde yer almış bir ülkede bir iktidar değişikliği için 2002’den daha ideal koşullar tasarlamak güçtür. Hele o ülke, 2002 Kasımındaki Türkiye gibi ağır bir krizin bitim noktasında ise...”⁴

Ayrıca tersini iddia eden tüm söylemlerinin aksine özellikle iktidarının ilk döneminde uygulamaya koyduğu “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” süreci muhtemelen IMF için Türkiye’deki bir iktidarla yaşadığı pazarlık ilişkileri açısından en rahat dönem olmuştur. Bu açılardan bakıldığında AKP’nin yükselişi ve başarısının kaynağının uluslararası ve ona eklenmiş yerel sermayenin çıkarlarını daha önce hiç olmadığı kadar hızlı ve kararlı biçimde savunması ve geliştirmesi olarak gösterilebilir. Tabii bu yaklaşım arada ses düşürmektedir. Bu sonuca varmak için aralarında değme komplo teorilerinin de geliştirilebileceği bir zımnî bağlantılar silsilesi söz konusu.

Öncelikle Türkiye’de devletin dolaysız olarak sermayenin denetimi ve şaşmaz yönlendirmesi altında olduğu kabul edilmelidir. Ulusal sermaye ile uluslararası sermayenin çıkarlarının önemli ölçüde ortaklaştığı da ayrıca varsayılmaktadır. Bir diğer zımnî varsayım da Türkiye’de işçi sınıfının ya da daha geniş anlamda yoksul kesimin en azından dolaysız maddî çıkarlarını savunan siyasî hareketlerin namevcut olduğu ya da genel oy hakkına dayalı burjuva liberal devlet içerisinde hiçbir etkilerinin bulunmadığıdır.

AKP’nin başarısının bu şekilde açıklanışını tamamen reddetmek yukarıda özetlenen somut tarihsel gelişmeleri yok saymak olacaktır. Ama görüldüğü gibi tek ve kapsayıcı bir açıklama olarak kabul edilmesi kolaylıkla ve katilikle ispatlanabilmesi mümkün olmayan bir dizi önemli bağlantının da kabul edilmesini gerektirmekte. Devlet-sermaye ilişkisinin, dar anlamda söz konusu dönem açısından dahi tek yönlü ve sabit olmaktan uzak olduğu açıktır. Aynı belirsizliğin ulusal ve uluslararası sermayeler arası ilişki açısından, sadece rekabetçi uluslararası piyasalar göz önüne alındığında bile daha da geçerli olduğu görülebilir. İşçi sınıfının çıkarlarını merkezi alan siyasî hareketlerin, 1980 darbesinden bugüne çalışan karşıtı tüm düzenlemeler ve krizlerin şişirdiği yedek

4 Korkut Boratav (2009). “AKP’li Yıllarda Türkiye Ekonomisi,” İlhan Uzgel ve Bülent Duru (der.) *AKP Kitabı. Bir Dönüşümün Bilançosu*. Ankara: Phoenix Yayınevi, s.464.

sanayi ordusu nedeniyle oldukça cılız, güçsüz ve etkisiz oldukları kabul edilse bile, en azından AKP öncesi iktidarların çeşitli şekillerde neoliberal politikaların uygulanmasında (neticesiz ya da ikiyüzlü de olsa) sergiledikleri gönülsüzlük, sınıfın çıkarlarının Türkiye'nin arazlı parlamenter burjuva devletinde bile canlı ve yaşıyor olduğunu gösteriyor (kaldı ki kapitalist üretim biçimi devam ettiği sürece tersi mümkün değildir).

Tekrarlamakta fayda var: AKP Türkiye'de neoliberal, çalışan karşıtı iktisat politikalarının en istikrarlı, en inançlı ve en başarılı uygulayıcısı olmuştur. Ayrıca dahası, bu politikalarına muhalefet edenleri ortadan kaldırmak üzere iktidar gücünün sağladığı tüm kamusal ve diğer olanakları meşru ve gayrimeşru yollardan seferber etmiştir. Ancak bu yazının iddiası başarısının gizinin tek başına bu özelliğinde yatmıyor olduğu.

Hayırsever Devlet

21. Yüzyıl'ın neoliberalizminin "19. Yüzyıl medeniyeti"yle olan benzerliğinin kaynaklarından biri genel anlamda toplumun daha önce geliştirmiş olduğu dayanışma ve geçim garantisi örgülerinin (19. Yüzyıl için kapitalizm öncesi yapılar, 21. Yüzyıl için ise refah toplumu gösterilebilir) piyasaların lehine tasfiyeleridir. Bu bakış açısından neoliberal politika demek, daha önce çeşitli şekillerde toplumsal olarak koruma altına alınmış olanların korumalarının kaldırılması politikaları demektir. AKP'nin de başarıyla gerçekleştirdiği buydu.

Ancak bunun gerçekleştirilmesi için tasfiye edilenin yerine başka bir şeyin ikâme edilmesi yazının başında belirttiğimiz çok yönlü hareket hipotezinin uygulamadaki bir gerekliliği. Neoliberal tasfiyeyi tecrübe eden dünyanın her yerinde benzer süreçler yaşandı.⁵ MacGregor, neoliberal süreçte metropollerde refah devletinin yok olmadığı ancak keskin şekilde dönüştüğünü savunduğu yazısında, toplumun tamamından vazgeçerek daha çok en alt kesimlerde yoğunlaşan sosyal politikalar açısından "dışlananlar söz konusu olduğunda, politikaların neoliberal olmaktan çok, yeni muhafazakâr ya da otoriter nitelikte olduğu görülüyor: Devletin daha çok müdahale etmesi, daha saldırgan politikalar

5 Aynı kuramsal çerçeveden dünyadaki bu tasfiye ve ikâme sürecini genelleştirerek sunan bir çalışma için bkz. Ayşe Buğra (2009). "Polanyi'nin Çifte Hareket Kavramı ve Günümüz Piyasa Toplumunda Siyaset," Ayşe Buğra ve Kaan Ağartan (der.) *21. Yüzyılda Karl Polanyi'yi Okumak. Bir Siyasal Proje Olarak Piyasa Ekonomisi*, çev. Azer Kılıç, İstanbul: İletişim yayınevi, s.237-59. Ronaldo Munck (2007). "Neoliberalizm ve Siyaset, Neoliberalizmin Siyaseti," Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston (der.) *Neoliberalizm. Muhallif bir Seçki*, çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, İstanbul: Yordam Kitap, s. 106-22 ise aynı sürecin tek yönlü, sadece piyasa sisteminin kurulmasını hedeflediği bir resmini çiziyor.

ve gözetim” diye vurguluyor.⁶ Türkiye için bu durumu en can alıcı şekilde örnekleyecek olan AKP’nin yoksulluk politikalarıdır. Bahçe ve Köse yaptıkları ayrıntılı bir çalışmanın sonucunda AKP’nin, “... kamunun ricatı politikası gereği [tasfiye], vicdanlı vatandaşları ve hayır kurumlarını ön plana çıkarma [ikâme]...” hedefini harfiyen yerine getirdiğini ortaya koyuyorlar.⁷ Burada AKP’yi benzer piyasa yanlısı diğer iktidarlardan ayıran önemli bir nokta bulunuyor. Piyasaların hâkimiyetinin (“kamu varlıklarının ve kamusal korunakların özel sektör merkezli bir anlayışla yok edilmesi[nin]”⁸) genel sonuçlarından biri olan yoksulluğun, kuramsal olarak devletin sermayenin gelirinden el koyduklarıyla karşıladığı kamu kaynak ve korunaklarından değil, başka yollardan telafisinin sağlanması. Genel oy hakkına dayalı liberal burjuva devlet toplumsal vazifelerinden başışlanıyorken ardında bıraktığı boşluk siyasî bir hareketin muhafazakâr motiflerle inandırıcılık kazandırdığı bir mekanizmayla dolduruluyor ve bunda büyük oranda başarılı olunuyor. Toplumun özellikle daha az avantajlı ve/veya talihli olan mensuplarına karşı duyduğu dayanışma gerekliliği AKP’nin çeşitli doğrudan örgütleriyle ya da temasta olduğu dolaylı kaynaklar yoluyla karşılanıyor.

Bu dayanışma gerekliliğinin birbirinden oldukça farklı iki yönü söz konusudur. Bu yazının boyutlarını aşmasına rağmen kısaca değinelim. İlki, tüm insan toplumlarına ait manevî (etik) bir gerekliliktir ve insanın ve dolayısıyla insan toplumunun “doğasından” kaynaklandığı ileri sürülür. İkincisi ise kapitalist üretim biçimine aittir. İşçi sınıfının nüfusunu düzenleyen ilke olarak Marx tarafından ortaya konulan yedek sanayi ordusuyla doğrudan ilgilidir. Tarihsel olarak çeşitli vadelerde istikrarsız özellikler taşıyan kapitalist üretim örgütlenmesi içerisinde bir atıl işgücü yığınının yedekte tutulması gerekliliği bulunur. Bu elzem stepne kullanılmaktan olduğu kadar kullanılmamaktan da eriyip gidebilir. Fazla kullanıldığında işçi sınıfına toplumsal üründen daha fazla pay isteyebileceği bir pazarlık gücü kazandırır; kullanılmadıkça ise bir daha tekrar “kullanılmayacak” düşkünler ordusuna dönüşmenin yanında İncilvarî toplumsal kötülüklerin türediği bir karanlık kuyu haline de gelecektir.

AKP’nin siyasî söylemine elbette ki ilki damgasını vuruyor. Tek bir farkla: Bu versiyonda manevî gereklilik insan toplumunun değil İslam toplumunun doğasından kaynaklanıyor. Bahçe ve Köse’nin etkileyici şekilde ifade ettikleri

6 Suzanne MacGregor (2007). “Refah Devleti ve Neoliberalizm,” Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston (der.) *Neoliberalizm. Muhalif bir Seçki*, çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, İstanbul: Yordam Kitap, s. 240.

7 Köse, A. Haşim ve Serdal Bahçe (2009). ““Hayırsever” Devletin Yükselişi: AKP Yönetiminde Gelir Dağılımı ve Yoksulluk,” İlhan Uzgel ve Bülent Duru (der.) *AKP Kitabı. Bir Dönüşümün Bilançosu*. Ankara: Phoenix Yayınevi, s.492-509.

8 Köse ve Bahçe (2009) s. 507

gibi Türkiye’de son on yılda bir “aktarım” toplumu yaratılıyor.⁹ Şunu kabul etmek gerekir ki AKP dar anlamda iktisadî eşitsizlikle mücadele açısından oldukça inandırıcı bir politika kurmuş ve izlemiştir. En manidar olan örnekler çeşitli islamî cemaatlerin bünyesi ya da denetimi altında küçük ölçekli Owenvarî üretim birimlerinin dahi hayat bulmuş olması, bazı özel girişimlerin çalışanlarına mahsus yemekhane ya da benzeri tesislerin genel kullanıma açılmasının sağlanması, vb... Kamuoyunda çokça tartışılan ve siyasî malzemeye dönüşmüş olan kömür ve yiyecek yardımlarını saymaya bile gerek yok. Bunlar AKP’nin, yine ister muhalif isterse destekçilerinden geliyor olsun, “Türkiye’de solun yapması gerekenleri yapıyor” olduğu tahlilinin hiç de boş olmadığını kanıtları. O halde AKP’nin başarısının kaynağı toplumsal dayanışma, güvenlik ve piyasanın etkilerine karşı korunma konularında diğer tüm siyasî hareketlerden daha başarılı bir yol tasarlayarak hayata geçirmesi midir? Bunun cevabı, AKP’nin yukarıda tartışılan, neoliberal politikaları uygulamadaki kararlılığı ve başarısı göz ardı edildiğinde pekâlâ evet olabilir. Diğer bir deyişle bu görüş de kısmen haklıdır. Ancak yukarıdaki düşünce silsilesi takip edildiğinde ortaya bir garabet çıkıyor: Toplumun bünyesine ölümcül bir virüs zerk eden politikaların denetimcisi aynı zamanda uygulanmış en başarılı tedaviyi sunuyor!

Bir Dalda İki Kiraz / Biri Al Biri Beyaz

AKP’nin siyasî başarısını anlamlandırmada ikisi de, dayandırıldıkları toplumsal ve tarihsel gerçekler ölçüsünde kısmî olarak haklı olan iki görüşü kısaca özetlemeye çalıştık. Birçok görüş de bu ikisini de bir şekilde içermekte. Çoğu, her ikisinin gerçekliğini yadsımamakta ama bu ikisinden birini diğerinin bahanesi, özrü ya da paravanı olarak sunarak diğerine nazaran değersizleştirmekte. ‘Neoliberal politikalarla dünya sermayesine ödün vermeden harap olmuş bir ekonomide nasıl bu sosyal politikalar, özgürleştirici siyasî hamleler gerçekleştirilebilirdi ki?’ Ya da, ‘zaten yüzeysel ve uygulamada partizan (ya da daha gizli islamî bir acendaya hizmet eden) olan bu sosyal politikalar AKP’nin devleti sermayenin tam bir aygıtı haline dönüştürme projesini gizlemek için kullanılmıyor mu?’¹⁰ Bu satırların yazarı da belirleyici olan sürecin neoliberal politikaların uygulanması olduğu konusunda benzer görüşlerle mutabıktır. Kapitalist dünya ekonomisine eklenmiş olan Türkiye gibi bir aksak burjuva demokrasisinin daha farklı bir öncelik kabul etmesini beklemek zaten akılcı olmayacaktır. Ama bu yazının amacı daha önce de

9 Ahmet H. Köse ve Serdal Bahçe (2008). “Türkiye’de Yoksulluk ve Gelir Dağılımı,” Kongre tebliği, 10. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, ODTÜ, Ankara 28-30 Kasım.

10 Benzer ikiyüzlülük (“sinsilik”) ya da siyasî fedakârlık yakıştırmaları Tony Blair’in İşçi Partisi hükümeti ve ne üdüğü belirsiz üçüncü yolu için de çokça telaffuz edilmiştir. Bkz. Phillip Arestis ve Malcolm Sawyer (2007). “Neoliberalizm ve Üçüncü Yol,” Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston (der.) *Neoliberalizm. Muhalif bir Seçki*, çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, İstanbul: Yordam Kitap, s. 293-302.

açıkça ortaya koyulduğu gibi AKP'nin neden başarılı olduğunun açıklanmasına bir katkı sunmaktır. AKP öncesi iktidar parti ya da parti koalisyonlarının hangisinin bu öncelikten vazgeçtiği iddia edilebilir ki? Ancak başarısız olmuşlardır.

Yazının başında kısaca açıklanmaya çalışılan çok yönlü tarihsel hareketin bu başarıyı açıklamakta önemli bir aday olduğu kabul edilecektir. AKP bünyesinde iki hareketin uygulamadaki gerekliliklerini karşılayabilecek odak, bağlantı ve bağımlılık ilişkilerini içermeyi başarmıştır. 2008'de metropol ülkelerdeki finansal ve takip eden yaygın iktisadî krizi de içerecek şekilde, Türkiye'de neoliberal ilkelere uygun olarak bir tam piyasa ekonomisinin inşasının iskambil kağıtlarından kale yapmaya benzetebiliriz. Her bir kâğıdın karşısına onu ve tüm kaleyi ayakta tutmak üzere bir diğeri dikilmesi gereklidir. Piyasanın hâkimiyetinin tesis edildiği her alan şu ya da bu yolla bir toplumsal koruma ve güvenlik "kozunu" gerekli kılmaktadır. Bu iş, destenin sınırlı olduğu göz önüne alındığında ve piyasa kâğıtlarının birçoğunun daha önceki "koz"ların dönüştürülerek elde edilebilecekleri düşünüldüğünde hiç de kolay olmasa gerek. AKP desteye dışarıdan birkaç joker ekliyor. Uluslararası likiditenin bolluğu, liberal burjuva devletine yabancı islamî cemaat ilişki ve örgütlenmelerinin el altında bulunması bunlardan birkaçı. Ancak daha da önemlisi kaleyi tek başına inşa etme becerisini gösteriyor. AKP bunu yapabildiği, özünde birbirinin tersi yönde işleyen iki sürecin idaresini tek bir bünyede gerçekleştirdiği ölçüde başarılı olmuştur. Bu aynı zamanda başarısızlığa düşme koşullarını da açığa çıkarır. Başta iskâmbilden kalenin ne kadar dayanacağı sorusu karşımıza çıkar. İkincisi aşağıda kısaca ele alınacak olan, tek bir bünyede iki ters yönlü hareketin varlığının ne yolla içerildiği ve bunun sürdürülebilirliğiyle ilgili.

Demokrasinin Değersizleştirilmesi ya da Ehrimen'in Zifirî Karanlığı

İnsan toplumuna ait kurumların genel bir kuramı mutlaka işlevselci öğeler taşıyacaktır. Kuramın tamamı işlev esasına dayandırılmasa bile, örneğin, piyasa ya da aile kurumlarının insan toplumlarının hangi ihtiyaçlarını karşıladıkları sorusu oldukça meşru ve gerekli bir sorudur. Genel oy hakkına dayalı liberal burjuva demokrasisinde siyasî partilerin varlık sebebi nedir? Seçmen tabanı olarak adlandırılan çeşitli toplumsal grupların maddî çıkarlarının tesisi ve korunması değil midir? Siyasî partiler elbette, çeşitli kısmî konularda çıkar birliğinin mümkün olmadığı farklı kalabalıkları, ortaklaşabilecekleri daha kapsayıcı bir program altında birleştirme kapasitesine sahip olacaklardır. Kapitalist üretim biçiminin hâkim olduğu bir toplumdaki en önemli fay hattı doğrudan üretenlerle, bu üretimden sadece yasalarla tesis edilmiş olan üretim araçlarının özel mülkiyetinden kaynaklı biçimde pay alanlar arasındadır. Ulusal kalkınma, savunma ve bunun gibi kapsayıcı tarihsel seferberlik süreçleri dışında

beklenen, siyasî partilerin ne kadar muğlâk, ne kadar sınırları belirsiz olursa olsun bu fay hattının iki yanında ayrı ayrı kümelenmeleri olacaktır. Bu fay hattındaki sarsıntıların toplumda katlanılamaz bir hal alması ya doğrudan taviz içeren uzlaşma ya da yapay yollarla siyasî ayrışmanın bu fay hattının çok uzağına hapsedilmesiyle dolaylı olarak denetlenebilir. Bu ikincisinin en güzel örneği zorla inşa edilmiş olan Birleşik Devletler ikili siyasî sistemidir.¹¹ İlkinin ise belki en iyi Kuzey Avrupa Sosyal Demokrasileri örneklemede.¹²

11 Bu yapının inşasının, sınıf merkezli ayrıntılı tarihsel bir anlatısı için bkz. Howard Zinn (2005) *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi. 1492'den günümüze*, çev. Sevinç Sayan Özer, İstanbul: İmge Kitabevi. Birleşik Devletler'deki "temsiliyetin temsiliyetinin temsiliyeti" sisteminin Türkiye uygulamasının en önemli ayağını %10'luk seçim barajı oluşturuyor.

12 Neoliberal politikaların Kuzey Avrupa'daki zayıf uygulaması ve hızla terk edilmesi hakkında bkz. MacGreogor (2007).

Bu fay hattının iki yakasındaki karşıt çıkarlar kümesinin aynı siyasî bünyede önemli bir süre boyunca yürütülmesi oldukça maharet isteyen zorlu bir iş. Yukarıda tespit ettiğimiz gibi AKP'nin başarısının gizi de bunu gerçekleştirebilmesinde yatıyor. Şunu da belirtmek gerekli ki Türkiye demokrasisi, bunun başarılabilmesini oldukça kolaylaştıran, 1980 darbesi sonrasında geliştirilmiş çok sayıda siyasî kurum ve yapılarla çevrelenmiş durumda: Sürekli saldırılar altında zayıflamış emek örgütleri, ikili yargı sistemi, tekçi ve niteliksizleştirilmiş yüksek öğretim, siyasi partiler kanunu, seçim barajı ve daha birçokları.

Bütün düzenlemeler ve toplumsal ve tarihsel koşullar bir yana bırakıldığında, böyle bir şizofrenik siyasî örgütlenmenin, örgütün kendisi açısından anti demokratikliği şu ya da bu ölçüde zorunlu kıldığını görmek çok önemli. AKP'ye haksızlık etmeyelim. Yasal düzenlemedeki kastî eksiklikler nedeniyle Türkiye'deki hiç bir siyasî partinin önünde, anti demokratik örgütlenme üzerine oturmasına bir engel yok. Çoğu da uygulamada örgütlenmesini demokratik (eşitlikçi, şeffaf) olmayan biçimde inşa edip sürdürüyor. Ama görülen o ki AKP bu fırsatı kullanmada en başarılıları. Birbirine zıt iki yönlü hareketi bünyesinde taşıyabilmesini de büyük oranda buna borçlu. Fakat maalesef bu sadece AKP'nin sorunu değil. Bu yazıda sırrını aydınlatmaya çalıştığımız başarısını sürdürmeye, yani genel oyla seçimleri tek parti iktidarı olacak şekilde kazanmaya devam ettikçe Türkiye'nin tamamını da kendi çarpık bünyesine benzetmeye çalışmak zorunda. Yine çokça dillendirilen ve "siyasî kadrolaşma," "laikliğin aşındırılması" tartışmalarını da içeren "AKP'nin devletin kendisi ve toplumun tamamı olma" çabası bunun göstergesi. Tüm siyasî partiler toplumun tamamına yönelik olan kurumların denetimini şu ya da bu şekilde elde etmek arzusundadırlar. Liberal burjuva demokrasisinin rekabeti bunu gerektirir ve hatta bu kuramda rekabet sözümona ilerici ve dönüştürücü doğasına vurgu yapılarak yüceltilir.¹³ Ancak, yukarıda söz edilen iki karşıt hareketi ve bu hareketlerin genel anlamda denk düştüğü fay hattının iki yakasındaki toplumsal çıkar kümelerini bünyesinde taşıyan ve bunu yapabilmek için şu ya da bu derecede anti demokratik olmak zorunda olan bir siyasî hareketin böyle geniş ölçekli bir ele geçirme hamlesine girişmesi toplum açısından korkunç sonuçlar doğurabilir.

Bu muhtemel korkunç sonuçlara kısaca değinerek bu yazıyı noktalayalım. Ronaldo Munck neoliberalizmin siyaseti için şöyle diyor:

"Neoliberalizme özgü ideolojiler, şimdye kadar devletin ağırlığı altında kalmış olan kişisel özgürlüklere dikkat çekerler, ancak siyasî bir temsil sistemi olarak demokrasi değersizleştirilir ... Hiç de şaşırtıcı olmayacak şekilde yurttaşların

13 Neoklasik iktisadın kapitalist serbest piyasa sistemine övgüsünün siyasî liberalizme sirayet etmiş bir garabeti. İktisadî olmayanda bile dayanışma yerine rekabeti öven hastalıklı bir düşünce.

çoğu siyasete olan ilgisini kaybederken... genel bir inançsızlık havası ortaya çıktı. Neoliberal iktisadî gündemin siyasî partilerin çoğunun ortak temeli haline gelmesi ve aralarındaki siyasî farklılıkların ortadan kalkması ölçüsünde siyasî seçenekler son derece kısıtlı hale geldi.”¹⁴

Buna eklenebilecek bir nokta neoliberal tecrübeyi yaşayan birçok ülkede yükselen siyasî hareketlerin çoğunluğunun başarılarını yukarıda belirttiğimiz iki yönlü bünyelerine borçlu olmaları. Bazen geleneksel olarak işçi sınıfı çıkarlarına dayanan partiler metamorfoza uğrayarak neoliberal yapılanmanın öncüsü haline gelirken (Birleşik Krallık'taki İşçi Partisi gibi), bazen de piyasacı muhafazakârlar hayırsever devleti kuruyorlardı.¹⁵ Polanyi, benzer bir toplumsal şizofreninin çözümlemesi sonucunda yaptığı yorumda şöyle söylüyor: “Rastlantı sonucu olmayıp nesnel bir durumun gereklerine cevap vermiş olan bir siyasî hareket varsa o da faşizmdir.”¹⁶ Bahsettiği nesnel durum, piyasa tahakkümünün kurulması sürecinde ortaya çıkan birbirine ters yönlü iki hareketin uzlaşmazlığının felç ettiği insan toplumu. AKP hiçbir açıdan faşist bir hareket olarak nitelendirilemez.¹⁷ Ancak AKP'nin ve diğer ülkelerdeki benzer tüm siyasî hareketlerin bu uzlaşmazlığı içermek için zorunlu anti-demokratikleşmesi ve anti-demokratikleştirmesinin sınırını bu korkunç ihtimalin koyduğunu görmek oldukça önemli. Ehriman'ın zifirî karanlığı tarihsel koşullarımız altında ne kadar uzak görülüyor olsa da Hürmüz'le aynı bedende ikici birlikteliği, bu ihtimalin hiç tamamen kaybolmayacağını unutmamamızı gerektiriyor.

---

14 Munck, (2007) s. 106.

15 Birleşik Krallık'ta benzer bir şizofreninin ürünü olan üçüncü yol palavrası Tony Blair'le birlikte tepelenirken Birleşik Devletler'de bile Obama'nın kişiliğinde Cumhuriyetçi/Demokrat hattı kamuoyunun zoruyla sınıf hattına en azında bir nebze yaklaştı. İspanya'daki son seçimler Sosyalistler'in gerçekten sosyalist olmadıkları için iktidardan uzaklaştırılmalarıyla sonuçlandı. Bu örneklerde partilerin içerdikleri iki yönlü politikanın hangisinde başarısız oldukları sadece ayrıntı.

16 Polanyi (2010[1946]) s. 237.

17 Faşizmin genel bir tanımı peşindeki çabaların iyi bir sunumu ve güçlü bir alternatif genel faşizm tanımını için bkz. Robert O. Paxton (2008). “The Five Stages of Fascism,” *The Journal of Modern History*, C.70, S.1, s.1-23.

Kaynakça

- Arestis, Phillip ve Malcolm Sawyer (2007). “Neoliberalizm ve Üçüncü Yol,” Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston (der.) *Neoliberalizm. Muhalif bir Seçki*, çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, İstanbul: Yordam Kitap, s. 293-302.
- Boratav, Korkut (2009). “AKP’li Yıllarda Türkiye Ekonomisi,” İlhan Uzgel ve Bülent Duru (der.) *AKP Kitabı. Bir Dönüşümün Bilançosu*. Ankara: Phoenix Yayınevi, s.464.
- Boratav, Korkut (2010). “Geçmişe Dönüşü Savunarak İleriye Gitmek,” Korkut Boratav *Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye*, İstanbul: Yordam kitap içinde, s.307-16.
- Buğra, Ayşe (2009). “Polanyi’nin Çifte Hareket Kavramı ve Günümüz Piyasa Toplumunda Siyaset,” Ayşe Buğra ve Kaan Ağartan (der.) *21. Yüzyılda Karl Polanyi’yi Okumak. Bir Siyasal Proje Olarak Piyasa Ekonomisi*, çev. Azer Kılıç, İstanbul: İletişim yayınevi, s.237-59.
- Buğra, Ayşe ve Kaan Ağartan (der.) (2009) *21. Yüzyılda Karl Polanyi’yi Okumak. Bir Siyasal Proje Olarak Piyasa Ekonomisi*, çev. Azer Kılıç, İstanbul: İletişim yayınevi.
- Ekzen, Nazif (2009). “AKP İktisat Politikaları: 2002-2007,” İlhan Uzgel ve Bülent Duru (der.) *AKP Kitabı. Bir Dönüşümün Bilançosu*. Ankara: Phoenix Yayınevi, s.473-91.
- Köse, Ahmet H. ve Serdal Bahçe (2008). “Türkiye’de Yoksulluk ve Gelir Dağılımı,” Kongre tebliği, 10. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, ODTÜ, Ankara 28-30 Kasım.
- Köse, Ahmet H. ve Serdal Bahçe (2009). “”Hayırsever” Devletin Yükselişi: AKP Yönetiminde Gelir Dağılımı ve Yoksulluk,” İlhan Uzgel ve Bülent Duru (der.) *AKP Kitabı. Bir Dönüşümün Bilançosu*. Ankara: Phoenix Yayınevi, s.492-509.
- MacGregor, Suzanne (2007). “Refah Devleti ve Neoliberalizm,” Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston (der.) *Neoliberalizm. Muhalif bir Seçki*, çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, İstanbul: Yordam Kitap, s. 240.
- Munck, Ronaldo (2007). “Neoliberalizm ve Siyaset, Neoliberalizmin Siyaseti,” Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston (der.) *Neoliberalizm. Muhalif bir Seçki*, çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, İstanbul: Yordam Kitap, s. 106-22.
- Paxton, Robert O. (2008). “The Five Stages of Fascism,” *The Journal of Modern History*, C.70, S.1, s.1-23.
- Polanyi, Karl (2010[1946]). *Büyük Dönüşüm. Çağımızın Sosyal ve Ekonomik Kökenleri*, 9. Basım, çev. Ayşe Buğra, İstanbul: İletişim yayınevi.
- Uzgel, İlhan ve Bülent Duru (der.)(2009). *AKP Kitabı. Bir Dönüşümün Bilançosu*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Zinn, Howard (2005) *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi*. 1492’den günümüze, çev. Sevinç Sayan Özer, İstanbul: İmge Kitabevi.